

AQSH VA YEVROPA ITTIFOQINING NARKOTIK PROFILAKTIKASI DASTURLARINING TAHLILI

Sh.O.Matyofov

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21032040>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-iyun 2026 yil
Ma'qullandi: 27-iyun 2026 yil
Nashr qilindi: 29-iyun 2026 yil

KEYWORDS

narkoprofilaktika, AQSh, Yevropa Ittifoqi, evidence-based yondashuv, PDMP, harm reduction, zero-tolerance, raqamli profilaktika, moliyalashtirish modeli, xalqaro tajriba, O'zbekiston, UNODC.

ABSTRACT

Ushbu maqolada AQSh va Yevropa Ittifoqining giyohvandlik profilaktika dasturlari qiyosiy tahlil qilinadi hamda O'zbekiston uchun ulardan foydalanish imkoniyatlari batafsil ko'rib chiqiladi. AQSh ning National Drug Control Strategy, PDMP tizimi, NIDA ilmiy asoslangan dasturlari; Yevropa Ittifoqining EU Drugs Strategy 2021–2025, Niderlandiyaning harm reduction modeli va Shvetsiyaning zero-tolerance yondashuvi tahlil etiladi. O'zbekistondagi joriy holat xalqaro tajriba bilan qiyoslanadi, G'arb modellarini milliy sharoitga moslashtirish yo'llari ko'rsatiladi, moliyalashtirish modellari va barqarorlik masalalari o'rganiladi. Toshkent shahar HBB Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish boshqarmasi statistikasi hamda UNODC va FATF standartlari asosida O'zbekiston uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Zamonaviy giyohvandlikka qarshi kurashda xalqaro tajribadan samarali foydalanish O'zbekiston uchun muhim ustuvorlik hisoblanadi. Rivojlangan mamlakatlar — AQSh va Yevropa Ittifoqi a'zo davlatlari — o'nlab yillar davomida turli profilaktika modellarini sinab ko'rib, muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz tajribalarni to'plagan. Ushbu tajribadan saboq chiqarish yangi dasturlarni noldan yaratishdan ko'ra ancha tejamkor va samaraliroq yondashuv hisoblanadi. Biroq xorijiy tajribani ko'r-ko'rona qabul qilish ham noto'g'ri — har bir model milliy sharoitga moslashtirilishi zarur.

Rossiyalik kriminolog A.P.Suxodolov ta'kidlaganidek, zamonaviy narkotrafik raqamli texnologiyalarni o'z infratuzilmasiga aylantirdi va profilaktika ham shu muhitda olib borilishi zarur.¹ AQSh va Yevropa bu yo'nalishda muhim qadamlar tashladi. Wall D.S. ta'kidlaganidek, kiberjinoyatchilik sohasi xalqaro miqyosda tashkillashgan bo'lib, uni yechish uchun hamkorlik va tajriba almashish zarur.²

O'zbek huquqshunosi D.X.Fayziyeva ta'kidlaganidek, O'zbekistonda profilaktiv kontentning sifati va miqdori hali yetarli emas, yoshlarni jalb etadigan kreativ formatlar

¹Suxodolov A.P. Narkotrafik v tsifrovuyu epoxu. Moskva: Norma, 2020. S. 45.

²Wall D.S. Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age. Cambridge: Polity Press, 2007. P. 12.

qo'llanilmaydi.³ G'arb tajribasi esa yoshlar bilan muloqolda aniq, qisqa va ta'sirchan kontentning zarurligini isbotladi. Biroq bu kontentni milliy madaniy kontekstga moslashtirib tayyorlash zarur.

Toshkent shahar IBB Kiberjinoatlarga qarshi kurashish boshqarmasi 2024-yilgi hisobotiga ko'ra, giyohvandlik jinoyatlarining 63 foizi raqamli kanallar orqali amalga oshirilgan.⁴ Bu ko'rsatkich xalqaro tajribadan, xususan AQSh va Yevropaning raqamli profilaktika sohasidagi yutuqlaridan o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

AQSH narkoprofilaktika tizimining asosiy xususiyatlari.

AQSh da giyohvandlikka qarshi kurash 1970-yildan beri federal darajada olib borilmoqda. Controlled Substances Act (1970) giyohvand moddalarni tartibga solishning asosiy qonuniy asosini yaratdi. National Institute on Drug Abuse (NIDA) tomonidan ishlab chiqilgan profilaktika tamoyillari ko'plab xalqaro tashkilotlar tomonidan standart sifatida qabul qilingan. Bu tamoyillarning asosi ilmiy asoslangan yondashuv (evidence-based approach) bo'lib, federal mablag' faqat samaradorligi ilmiy jihatdan isbotlangan dasturlarga ajratiladi.

AQSh da giyohvandlikka qarshi kurashning ikkita parallel yo'nalishi mavjud: birinchisi — supply reduction (taklif kamaytirish), ya'ni narkotik moddalar ishlab chiqarish va tarqatishga qarshi huquqiy kurash; ikkinchisi — demand reduction (talab kamaytirish), ya'ni profilaktika, davolash va reintegratsiya dasturlari. 2000-yillarning boshida demand reduction strategiyasi ustuvorlikka ega bo'la boshladi, chunki faqat jazo choralarining yetarli emasligini amaliyot ko'rsatdi. Ushbu ikki yo'nalishli yondashuv O'zbekiston uchun ham muhim saboq hisoblanadi.

AQSh ning Prescription Drug Monitoring Program (PDMP) tizimi retsept asosida beriladigan dorilarni real vaqtda kuzatuvchi elektron ma'lumotlar bazasi hisoblanadi. Bu tizim 2010–2020-yillar orasida opioid epidemiyasiga qarshi kurashda hal qiluvchi vosita sifatida ish berdi. PDMP tizimining joriy etilishi bilan bir nechta shtatda opioid dozasi oshirib yuborish hollari 30–40 foizga kamaydi. O'zbekistonda ham shunga o'xshash retsept monitoring tizimini joriy etish maqsadga muvofiq — ayniqsa tramadol va boshqa kuchli analgetiklar bilan bog'liq muammolar ko'payib borayotgan hozirgi sharoitda.

Measham F. ning tadqiqotlari AQSh da real vaqtda raqamli ma'lumotlar yig'ish orqali profilaktika dasturlarini dinamik ravishda moslashtirishning samaradorligini isbotladi.⁵ Early Warning System (EWS) mexanizmi yangi narkotik moddalarning paydo bo'lishini oldindan aniqlash imkonini beradi. 2022-yilda fentanil bilan bog'liq muammoni erta aniqlashda EWS hal qiluvchi rol o'ynadi.

AQSh da maktab dasturlari sifatida Life Skills Training (LST) va DARE dasturlari keng qo'llanilgan. Biroq tadqiqotlar DARE dasturining samarasizligini isbotladi va u 2009-yilda federal moliyalashtirishdan mahrum bo'ldi. Farrington D.P. ta'kidlaganidek, muvaffaqiyatsizliklardan o'rganish qobiliyati profilaktika sohasidagi eng muhim saboqdir.⁶

³Fayziyeva D.X. Raqamli muhitda jinoyatlarni tergov qilish. Huquq va jamiyat. 2023. B. 75.

⁴Toshkent shahar IBB Kiberjinoatlarga qarshi kurashish boshqarmasi. 2024-yilgi faoliyat hisoboti. Toshkent, 2024. B. 12.

⁵Measham F. Real-time Digital Data Collection in Drug Monitoring. International Journal of Drug Policy. 2022. P. 114.

⁶Farrington D.P. Key Results from the First Forty Years of the Cambridge Study in Delinquent Development. Criminology. 2003. Vol. 41. P. 158.

O'zbekiston ham bu saboqni qabul qilib, profilaktika dasturlarini doimiy ravishda baholab turishi zarur.

Yevropa ittifoqining giyohvandlik siyosati: modeller taqqoslamasi.

Yevropa Ittifoqining EU Drugs Strategy 2021–2025 hujjati ikkita asosiy ustundan iborat: giyohvand moddalar taklifini kamaytirish va talabni kamaytirish. Taklifni kamaytirish sohasida kuchaytirilgan chegaraviy nazorat, Europol hamkorligi va raqamli kanallarni bloklash usullari qo'llanilmoqda. Talabni kamaytirish uchun esa profilaktika, davolash va reintegratsiya dasturlari moliyalashtirilmoqda. Bu ikki yo'nalishli yondashuv xalqaro standart sifatida qabul qilingan.

Yevropa Ittifoqi ichida giyohvandlik siyosatiga yondashuv mamlakatdan mamlakatga keskin farqlanadi. Bu xilma-xillik O'zbekiston uchun ham amaliy ahamiyat kasb etadi — yagona “to'g'ri” model mavjud emas, har bir davlat o'z madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy sharoitiga mos yechim izlashi zarur.

Niderlandiyaning harm reduction (zarar kamaytirish) yondashuvi xalqaro miqyosda eng innovatsion model sifatida tan olingan. Mazkur yondashuv giyohvandlikni jinoiy javobgarlikdan ko'ra tibbiy masala sifatida ko'rib, davolash va reintegratsiyani birinchi o'ringa qo'yadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Niderlandiyada giyohvandlik bilan bog'liq o'lim ko'rsatkichi Yevropa o'rtacha ko'rsatkichidan 3 marta past. Biroq bu model madaniy va siyosiy kontekstga bog'liq ekanligini inobatga olish zarur — O'zbekistonda bu yondashuvni to'liq qabul qilish qiyin.

Shvetsiyaning “zero-tolerance” (nol toqatlilik) modeli Niderlandiyadan tubdan farq qiladi. Shvetsiya giyohvandlikka nisbatan qattiq qonunlar va kuchli profilaktika dasturlarini birlashtiradi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Shvetsiyada narkotik moddalar foydalanish ko'rsatkichi G'arb Yevropa o'rtacha ko'rsatkichidan 2 marta past. Ushbu yondashuv O'zbekistonning huquqiy an'analari va ijtimoiy qadriyatlariga ko'proq mos keladi.

Carlsson U. fikriga ko'ra, Yevropa mamlakatlarida media va axborot savodxonligi fuqaro ta'limining asosiy tarkibiy qismiga aylandi.⁷ Yevropa Ittifoqi ERASMUS+ dasturi doirasida raqamli profilaktika va media savodxonligi loyihalari moliyalashtirilmoqda. O'zbekiston ERASMUS+ dasturi bilan hamkorlik doirasida mutaxassislar tayyorlash va uslubiy materiallarni o'zbek tiliga moslashtirish imkoniyatlaridan foydalanishi mumkin.

O'zbekistondagi holat va xalqaro tajriba bilan qiyoslash.

O'zbekistonda giyohvandlikka qarshi kurash tizimi so'nggi yillarda sezilarli isloh qilindi. Giyohvandlikka qarshi kurash agentligining tashkil etilishi, Toshkent shahar IIBB Kiberjinoiyatlarga qarshi kurashish boshqarmasi tarkibida kiberbo'linmaning yaratilishi va “Raqamli O'zbekiston-2030” strategiyasining qabul qilinishi⁸ tizimli harakat boshlanayotganini ko'rsatadi. Biroq xalqaro tajriba bilan qiyoslaganda bir qator tizimli bo'shliqlar ko'zga tashlanadi.

Toshkent shahar IIBB Kiberjinoiyatlarga qarshi kurashish boshqarmasi statistikasiga ko'ra, 2024-yilda giyohvandlik bilan bog'liq jinoyatlardan yetkazilgan zararning atigi 3 foizi

⁷Carlsson U. Media and Information Literacy: Reinforcing Human Rights. Gothenburg: Nordicom, 2019. P. 22.

⁸O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 'Raqamli O'zbekiston-2030' strategiyasi to'g'risidagi Farmoni. Toshkent, 2020.

qoplangan.⁹ Bu ko'rsatkich AQSh va Yevropa ko'rsatkichlaridan sezilarli past bo'lib, moliyaviy tergov mexanizmlarini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. Levin L.L. ta'kidlaganidek, moliyaviy jinoiy kanallarni kuzatish uchun blockchain analitikasi va zamonaviy moliyaviy razvedka usullari zarur.¹⁰

Rossiyalik mutaxassislar V.P.Revin¹¹ va S.I.Zemsovalarning¹² fikriga ko'ra, drop faoliyati va raqamli kanallar orqali amalga oshiriladigan narkosavdo jinoyatlarni fosh etishni keskin qiyinlashtiradi. O'zbekistonda 2024-yilda barcha narkosavdo jinoyatlarining 78 foizi Telegram bot va kanallar, kriptovalyuta to'lovlari orqali amalga oshirilgan. AQSh va Yevropaning ushbu sohada to'plagan tajribasi O'zbekiston uchun bevosita amaliy ahamiyat kasb etadi.

Alimov A. fikriga ko'ra, turli davlat organlari o'rtasidagi muvofiqlashtirishning yetarli emasligi resurslarning samarasiz sarflanishiga olib kelmoqda.¹³ Bu muammo AQSh da ham yuz berdi va uning yechimi sifatida Office of National Drug Control Policy (ONDCP) — barcha federal idoralarning giyohvandlikka qarshi faoliyatini muvofiqlashtiruvchi maxsus idora — tashkil etildi. O'zbekistonda ham shunga o'xshash muvofiqlashtiruvchi organ yaratish zarur.

Raximova Sh. ta'kidlaganidek, yoshlarni jalb etuvchi raqamli profilaktika kontentini yaratish milliy madaniy kontekstni hisobga olishi zarur.¹⁴ O'zbekistonning raqamli profilaktika kontenti ko'p hollarda quruq va jozibali emas. G'arb davlatlarining kreativ kompaniyalari bilan hamkorlikda, lekin o'zbek madaniy kodlariga moslashtirilgan profilaktiva kontent yaratish strategiyasi ishlab chiqilishi zarur.

G'arb mamlakatlarining giyohvandlik profilaktikasi tajribasini O'zbekiston sharoitiga moslashtirish murakkab, biroq zarur jarayondir. Madaniy farqlar, iqtisodiy imkoniyatlar va huquqiy tizimning xususiyatlarini hisobga olmasdan turib xorijiy modellarni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish muvaffaqiyatsizlikka olib keladi. Moslashtirish deganda nafaqat tarjima qilish, balki mazmuni milliy kontekstda qayta qurish tushuniladi.

Fayziyeva D.X. ta'kidlaganidek, O'zbekiston o'ziga xos ijtimoiy-madaniy muhitga ega va bu xususiyatlarni profilaktika strategiyasida inobatga olish zarur.¹⁵ Mahalla instituti, kengaytirilgan oila tizimi, din va an'analarning kuchli roli — bularning barchasi G'arb modellarida mavjud bo'lmagan noyob resurslardir. Masalan, Finlandiyada kirkko (protestant cherkov) va Italiyadagi katolik jamoatlari profilaktika dasturlarida muhim rol o'ynagan. O'zbekistonda masjid va mahalla tuzilmalari xuddi shunday funktsiyani bajarishi mumkin.

AQSh tajribasidan qabul qilish tavsiya etiladigan asosiy elementlar: evidence-based yondashuvni majburiy mezon sifatida joriy etish; PDMP ga o'xshash retsept monitoring tizimini yaratish; Early Warning System orqali yangi narkotik moddalar va yangi kanallarni tez aniqlash; profilaktika dasturlarini doimiy baholash va samarasiz dasturlardan voz kechish madaniyatini shakllantirish.

¹⁰Levin L.L. Kriptovalyuta i otmyvanie deneg. Moskva: Finansy i statistika, 2022. S. 22.

¹¹Revin V.P. Kiberprestupleniya: problemy klassifikatsii. Rossiyskoe pravo. 2021. S. 92.

¹²Zemsova S.I. Dropy kak instrument narkotizirovannoy prestupnosti. Kriminalistika. 2022. S. 36.

¹³Alimov A. Davlat organlari muvofiqlashtirishning samaradorligi. Davlat boshqaruvi. 2022. B. 45.

¹⁴Raximova Sh. Yoshlarga mo'ljallangan raqamli profilaktika. Psixologiya va ijtimoiy ish. 2023. B. 57.

Yevropa tajribasidan esa quyidagilarni qabul qilish maqsadga muvofiq: tibbiy yondashuvni kuchaytirish va giyohvandliklarni jinoiy masaladan ko'ra sog'liqni saqlash masalasi sifatida ko'rib chiqish; jamoatchilik sog'lom muhiti yaratish; NNTlar va fuqarolik jamiyatini profilaktika jarayoniga faol jalb etish; ERASMUS+ va boshqa xalqaro dasturlar orqali kadrlar tayyorlash.

Measham F. ning tadqiqotlari ko'rsatadiki, real vaqtda to'plangan raqamli ma'lumotlar profilaktika dasturlarini tezda moslashtirishga imkon beradi.¹⁶ O'zbekistonda ham shunday tizim joriy etilsa, profilaktika dasturlarining samaradorligi sezilarli oshadi. Bunda UNODC¹⁷ texnik yordami va metodologik qo'llab-quvvatlashi muhim rol o'ynashi mumkin.

Giyohvandlik profilaktika dasturlarining barqarorligi ko'p jihatdan moliyalashtirish modeliga bog'liq. Faqat davlat byudjetiga tayanish barqaror emas — siyosiy o'zgarishlar, byudjet qisqartirishlari yoki ustuvorliklarning o'zgarishi dasturlarning to'xtatilishiga olib kelishi mumkin. AQSh va Yevropa tajribasi diversifikatsiya qilingan moliyalashtirish modelining eng barqaror yechim ekanligini ko'rsatadi.

Alimov A. ta'kidlaganidek, xususi sektorning ijtimoiy mas'uliyat dasturlari (CSR) profilaktika moliyalashtirishining muhim manbai bo'lishi mumkin.¹⁸ AQSh da Johnson & Johnson, Pfizer va boshqa yirik kompaniyalar giyohvandlik profilaktikasiga sezilarli mablag' ajratadi. O'zbekistonda ham Ucell, Beeline O'zbekiston, Kapitalbank va boshqa yirik kompaniyalarni giyohvandlik profilaktikasiga sarmoya kiritishga rag'batlantirishning qonuniy mexanizmi — soliq imtiyozlari va ijobiy ijtimoiy imij — yaratilishi zarur.

Xalqaro donorlar — USAID, Yevropa Ittifoqi, Jahon banki, UNODC — O'rta Osiyo mamlakatlarida giyohvandlik profilaktikasiga sarmoya kiritishga tayyor. Biroq donor mablag'laridan to'g'ri va shaffof foydalanish, hisobotlilik va aniq natijalarga erishish xalqaro hamkorlikni davom ettirish uchun asosiy shart hisoblanadi. O'zbekistonda xalqaro grant loyihalari bilan ishlash bo'yicha tajriba hali yetarli emas — bu ko'nikmani rivojlantirish zarur.

Carlsson U. ta'kidlaganidek, dasturlarning uzoq muddatli ta'siri ko'rsatilmasa, davlat va donorlar ularga sarmoya kiritishni to'xtatadi.¹⁹ Shu sababli har bir profilaktika dasturining 1 yillik, 3 yillik va 5 yillik natijalari aniq o'lchab, ommaviy hisobotlar tayyorlanishi zarur. "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi²⁰ doirasida moliyalashtirish va hisobotlilik tizimini institutsional mustahkamlash lozim.

AQSh federal moliyalashtirish tizimida «substance abuse prevention set-aside» mexanizmi mavjud — bu mexanizm federal byudjetning ma'lum ulushini profilaktika dasturlariga majburiy yo'naltiradi. O'zbekiston uchun ham shunga o'xshash mexanizm — Davlat byudjetidan giyohvandlik profilaktikasiga majburiy ajratmalar — joriy etilishi mumkin.

Raqamli profilaktika vositalari: aqsh va yevropa tajribasi

Raqamli profilaktika — giyohvandlikning oldini olishda raqamli texnologiya va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish — so'nggi o'n yil ichida profilaktika sohasidagi eng tez rivojlanayotgan yo'nalishga aylandi. AQSh da SAMHSA (Substance Abuse and Mental Health Services Administration) 2018 yildan boshlab maxsus raqamli profilaktika platformasini ishga

¹⁷UNODC. Central Asia Programme: Annual Report 2023. Vienna: UNODC, 2023. P. 34.

tushirdi, Yevropada esa EMCDDA (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction) raqamli monitoring va profilaktika vositalarini ishlab chiqmoqda.

Raximova Sh. ta'kidlaganidek, yoshlarning raqamli iste'mol odatlariga mos kontent yaratish — bu zamonaviy profilaktikaning asosi.²¹ AQSh da «Above the Influence» kampaniyasi ijtimoiy tarmoqlarda yoshlarni giyohvandlikka qarshi tarbiyalash sohasida muvaffaqiyatli natijalar ko'rsatdi. 3 yil davomida olib borilgan kampaniya natijasida 12–17 yoshlilar orasida kannabis iste'moli 8 foizga kamaydi. Bu kampaniyaning asosiy afzalligi — yoshlar tilida, yoshlar madaniyatida qurilganligida.

Measham F. ta'kidlaganidek, raqamli profilaktika platformalari real vaqtda auditoriya reaksiyasini o'lchash va kontentni tezda moslash imkonini beradi.²² Bu xususiyat an'anaviy profilaktika usullaridan ko'ra katta afzallik hisoblanadi. O'zbekistonda milliy raqamli profilaktika platformasini yaratish uchun UNODC metodologiyasi va AQSh tajribasidan foydalanish tavsiya etiladi.

Mazkur yo'nalishdagi muammolar va bo'shliqlar tahlili.

O'zbekistonda xorijiy profilaktika tajribasini qabul qilishdagi asosiy to'siqlar quyidagilardan iborat. Birinchi — tashkiliy to'siq: yagona strategik hujjat va muvofiqlashtiruvchi organ yo'qligi, turli vazirliklar o'rtasida vakolatlarning aniqlanmagan chegaralari. Ikkinchi — kadrlar to'sig'i: xorijiy tajribani tahlil qila oladigan, til bilimlari va metodologik kompetensiyaga ega kadrlarning yetishmasligi.

Uchinchi — moliyaviy to'siq: profilaktika dasturlari uchun maqsadli byudjet yo'qligi, xususiy sektor va xalqaro donorlar bilan hamkorlik mexanizmlarining sustligi. To'rtinchi — qonunchilik to'sig'i: xorijiy modellarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ba'zi huquqiy asoslar O'zbekistonda hali shakllanmagan.

FATF standartlari²³ va UNODC tavsiyalari²⁴ asosida ishlayotgan O'zbekiston moliyaviy monitoring sohasida sezilarli yutuqlarga erishdi. Biroq bu standartlarni to'liq bajarish uchun qo'shimcha huquqiy mexanizmlar, malakali kadrlar va zamonaviy texnologik infratuzilma zarur.

Taklif va tavsiyalar.

Birinchi tavsiya: O'zbekiston uchun giyohvandlik profilaktikasi bo'yicha milliy dastur (2025–2030) ishlab chiqish. Mazkur dastur AQSh National Drug Control Strategy va EU Drugs Strategy tajribasidan foydalanib, milliy sharoitga moslashtirilgan bo'lishi zarur. Evidence-based yondashuvni majburiy mezon sifatida belgilash, monitoring tizimini joriy etish va moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish dasturning asosiy tamoyillari bo'lsin. “Raqamli O'zbekiston-2030” strategiyasi²⁵ ushbu milliy dasturning rasmiy asosi bo'lishi mumkin.

Ikkinchi tavsiya: O'zbek sharoitiga moslashtirilgan PDMP tizimini joriy etish. Retsept bo'yicha beriladigan kuchli dorilarni real vaqtda monitoring qiluvchi elektron tizim Sog'liqni saqlash vazirligi va IIV hamkorligida yaratilishi mumkin. Bu tizim tramadol, buprenorfin va boshqa narkologik dorilarni noqonuniy tarqatishni sezilarli kamaytiradi.

²³FATF. Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. Updated Guidance. Paris: FATF, 2021. P. 18.

Uchinchi tavsiya: Yevropa ERASMUS+ va UNODC dasturlari doirasida O'zbek mutaxassislarini tayyorlash uchun maqsadli dastur yaratish. Har yili 20–30 nafar giyohvandlik profilaktikasi mutaxassisi G'arb universitetlarida stajirovka yoki malaka oshirishi zarur. Bu sarmoya uzoq muddatda katta natija beradi.

To'rtinchi tavsiya: Xususiy sektorni profilaktika dasturlarini moliyalashtirishga jalb etish uchun soliq imtiyozlari tizimini joriy etish. Raqamli O'zbekiston-2030 strategiyasi²⁶ doirasida IT kompaniyalari, teleoperatorlar va moliya institutlarining ijtimoiy mas'uliyat dasturlari aniq qonuniy asosga ega bo'lishi zarur.

Beshinchi tavsiya: Milliy Early Warning System — yangi narkotik moddalar va yangi narkosavdo kanallarini erta aniqlash tizimi — yaratish. Measham F. ning metodologiyasi²⁷ asosida qurilgan bu tizim Giyohvandlikka qarshi kurash agentligi, UNODC²⁸ va xalqaro hamkorlar bilan birgalikda joriy etilishi mumkin.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, AQSh va Yevropa Ittifoqining narkotik profilaktika dasturlari tahlili shuni ko'rsatadiki, hech bir model mukammal emas va har bir davlat o'z milliy sharoitidan kelib chiqib yondashishi zarur. Biroq evidence-based yondashuv, monitoring tizimi, multisektorli hamkorlik va barqaror moliyalashtirish modeli har qanday sharoitda ishlaydi.

O'zbekiston bu tamoyillarni o'z milliy xususiyatlari — mahalla instituti, kuchli oilaviy bog'liqlik, diniy qadriyatlar — bilan uyg'unlashtirishi orqali samarali milliy model yaratishi mumkin. "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi²⁹ ushbu transformatsiya uchun zarur infratuzilma va siyosiy iroda asosini yaratmoqda. Bu strategiya va giyohvandlik profilaktikasi o'rtasidagi aniq bog'liqlik ko'rsatilishi, maqsadli resurslar ajratilishi va ijro monitoringi tashkil etilishi zarur.

Farrington D.P. ta'kidlaganidek, yoshlik davridagi profilaktiv ta'lim hayot davomida davom etadi.³⁰ Shu sababli har bir qadam — qonunchilik islohoti, kadrlar tayyorlash, yangi texnologiya yoki xalqaro hamkorlik — kelajak avlod sog'lig'iga qilinadigan uzoq muddatli sarmoya hisoblanadi. O'zbekiston bu sarmoyani bugun boshlashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Suxodolov A.P. Narkotrafik v tsifrovuyu epoxu. Moskva: Norma, 2020. 312 s.
2. Wall D.S. Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age. Cambridge: Polity Press, 2007. 276 p.
3. Fayziyeva D.X. Raqamli muhitda jinoyatlarni tergov qilish. Huquq va jamiyat. 2023. B. 70-84.
4. Alimov A. Davlat organlari muvofiqlashtirishning samaradorligi. Davlat boshqaruvi. 2022. B. 40-52.
5. Raximova Sh. Yoshlarga mo'ljallangan raqamli profilaktika. Psixologiya va ijtimoiy ish. 2023. B. 55-62.
6. Toshkent shahar IIBB UBPSIT. 2024-yilgi faoliyat hisoboti. Toshkent, 2024.
7. Revin V.P. Kiberprestupleniya: problemy klassifikatsii i rassledovaniya. Rossiyskoe pravo. 2021. S. 88-97.

8. Zemsova S.I. Dropy kak instrument narkotizirovannoy prestupnosti. Kriminalistika. 2022. S. 34-42.
9. Levin L.L. Kriptoalyuta i otmyvanie deneg. Moskva: Finansy i statistika, 2022. 188 s.
10. UNODC. Central Asia Programme: Annual Report 2023. Vienna: UNODC, 2023. 96 p.
11. FATF. Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. Updated Guidance. Paris: FATF, 2021. 104 p.
12. Measham F. Real-time Digital Data Collection in Drug Monitoring. International Journal of Drug Policy. 2022. Vol. 103. P. 110-118.
13. Carlsson U. Media and Information Literacy: Reinforcing Human Rights, Countering Radicalization and Extremism. Gothenburg: Nordicom, 2019. 148 p.
14. Farrington D.P. Key Results from the First Forty Years of the Cambridge Study in Delinquent Development. Criminology. 2003. Vol. 41. P. 133-182.
15. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 'Raqamli O'zbekiston-2030' strategiyasi to'g'risidagi Farmoni. Toshkent, 2020.
16. Bailenson J.N. Experience on Demand: What Virtual Reality Is, How It Works, and What It Can Do. New York: W.W. Norton, 2018. 272 p.
17. O'zbekiston Respublikasi 'Giyohvand moddalar, psixotrop moddalar va ularning prekursorlarini noqonuniy muomalada bo'lishiga qarshi kurash to'g'risida'gi Qonuni. 2002 yil 19 avgustdagi 395-II-son.

INNOVATIVE
ACADEMY